

УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

На правах рукопису

КОВАЛИШИН Сергій Іванович

ЕКОНОМІКА КОРМОВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ
ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН
/на матеріалах господарств Черкаської області/

Спеціальність 08.00.05 - Економіка, планування, органі-
зація управління народним гос-
подарством і його галузями
/сільське господарство/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-1994

00801766 (S)

AB 29.669

дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті аграрної економіки
Української академії аграрних наук.

Науковий керівник: кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений економіст України,
ЖМИНЬКО В. І.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор,
МЕРТЕНС В. П.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
ТОЛКАЧ М. І.

Провідна організація: Інститут землеробства УААН.

Захист відбудеться "11" травня 1994р. о 14 годині на за-
сіданні спеціалізованої вченої ради К 020.06.01 по присудженню
наукового ступеня кандидата економічних наук при Інституті
аграрної економіки УААН.

Просимо прийняти участь в роботі спеціалізованої вченої
ради або вислати відгук на автореферат в 2-х примірниках, за-
вірений печаткою, за адресою: 252022, Київ-ГСП, вул. Героїв
оборони, 10, Інститут аграрної економіки УААН.

В дисертацію можна ознайомитись у бібліотеці інституту.

Автореферат розіслано "___" квітня 1994р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

М. Й. МАЛІК

ЛННБ ім. В. Стефаніка

АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Підвищення ефективності агропромислового виробництва є одним з найголовніших завдань при переході до ринкових відносин. Розвиток його відбувається в умовах загострення економічної і соціальної кризи, скорочення земельних і трудових ресурсів, обмеження запасів води для зрошення, неповної забезпеченості енергоносіями, мінеральними добривами та гербіцидами, напруження в матеріально-технічному постачанні, розвитку інфляційних процесів. Все це вимагає пошуку нових підходів до організації виробництва у всіх галузях, зміни його структури.

За останні 20 років обсяг кормів в Україні зріс майже на 40%, проте забезпеченість ними тваринництва становить 80%. Низькою є їх якість. На одну кормову одиницю припадає 80-90г перетравного протеїну при нормі 105-110г. Через його дефіцит щорічно перевитрачається до 6млн.т зерна.

Для розвитку ринкових відносин у кормовиробництві необхідні певні передумови: проведення роздержавлення і приватизації, право приватної власності (в тому числі і на землю), наявність ринку матеріально-технічних ресурсів (землі, технічних засобів), ринку цінних паперів (акцій, сертифікатів), демонополізація виробництва, удосконалення цінового механізму, додержання еквівалентного товарообміну між виробниками сільськогосподарської продукції і промислових товарів, максимальна свобода господарської діяльності та вибору виробничих партнерів, повна їх відповідальність за результати своєї діяльності.

Значний вклад в дослідження цієї проблеми внесли українські вчені-аграрники: Андрійчук В.Г., Архименко Ф.М., Бабич А.О., Бондарчук І.О., Грінчук Л.К., Жминько В.І., Маткевич В.Г., Проскура І.П., Толкач М.І., науковці з Росії - Алтунін Д.О., Ладонін В.Ф., Учайкіна Г.П., Шутьков А.А., Белорусі - Ківейша Є.І., Святогор А.П., Шлапунов В.М., Молдови - Бодур І.Д. та інші. Проте залишаються недостатньо вивченими питання організації праці у кормовиробництві, його структури, матеріально-технічного забезпечення, взаємозв'язку кормовиробництва з іншими галузями, насамперед, з тваринництвом, підви-

щення економічної ефективності виробництва кормів.

Потребують детального вивчення фактори, які впливають на збільшення виробництва і якість кормів, узагальнення світового досвіду, розробка пропозицій по підвищенню ефективності галузі.

Мета і завдання роботи. Головною метою роботи є аналіз сучасного стану кормової бази господарств України, зокрема, Черкаської області, розробка системи організаційно-економічних заходів по її удосконаленню в умовах переходу до ринкових відносин. Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дослідження:

- здійснити економічний аналіз сучасного стану кормової бази України та Черкаської області;
- опрацювати теоретичні основи та дослідити рівень інтенсивності кормовиробництва, фактори, які зумовлюють економічну ефективність інтенсифікації галузі;
- виявити взаємозв'язок між рівнем розвитку тваринництва та кормовиробництва;
- вивчити основні форми організації праці;
- обґрунтувати основні напрями розвитку кормовиробництва при переході до ринкових відносин.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є питання економічної ефективності кормовиробництва при переході до ринкових відносин; об'єктом дослідження були вибрані сільськогосподарські підприємства Черкаської області, зокрема, Чорнобаївського і Золотоніського районів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених-аграрників з питань удосконалення економічного механізму господарювання та розвитку кормовиробництва, Закони і Постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, концепції і проекти перспективного розвитку окремих галузей сільського господарства.

Джерелом інформації були матеріали Міністерства статистики, Черкаського обласного управління статистики, науково-дослідних установ, річних звітів господарств, літературні джерела.

У процесі виконання роботи були використані такі методи економічних досліджень: монографічний, розрахунково-конструк-

тивний, аналітичних групувань, статистично-економічний, графічний; абстрактно-логічний, багатофакторний кореляційно-регресійний, дисперсійний, кластерний аналіз. Значна частина роботи виконана з допомогою персонального комп'ютера. Були використані прикладні програми SuperCalc 4, 5; Lotus1-2-3; FoxPro; Statgraf; Clustan2.1; текстові редактори Лексикон, Твiр, Multi Edit6 і інші.

Наукова новизна дослідження полягає в системному аналізі розвитку кормовиробництва, як товарної галузі сільського господарства. Вивчені і узагальнені основні фактори інтенсифікації кормовиробництва. Проведений кореляційно-регресійний аналіз факторів інтенсифікації, які найбільше впливають на рівень виробництва кормів. Розроблений комплекс організаційно-економічних заходів по розвитку кормовиробництва в умовах переходу до ринкових відносин.

Практичне значення роботи полягає в тому, що впровадження у виробництво запропонованих у дисертації заходів сприятиме збільшенню обсягів виробництва і підвищенню якості кормів. Розглянуто новий підхід до оцінки поживності кормів та їх класифікації. Системний аналіз сучасного стану кормової бази і прогнозі розробки дадуть можливість підвищити рівень її розвитку і ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому.

На захист вносяться наступні основні положення:

- комплексна оцінка сучасного стану кормовиробництва;
- оцінка впливу основних факторів на ефективність виробництва кормів;
- орієнтовний прогноз розвитку тваринництва, який ґрунтується на власній кормовій базі;
- пропозиції по збільшенню виробництва і поліпшенню якості кормів при переході до ринкових відносин;

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на науково-виробничій конференції: "Формування, розвиток та розміри фермерських господарств в Україні". Основні положення дисертації опубліковані в 5 роботах загальним обсягом 0,95 др. арк. Пропозиції по розвитку кормовиробництва можуть бути використані колективними і державними господарствами Черкаської області.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається

в вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури та додатків. Вона викладена на 142 сторінках машинописного тексту, включає 41 таблицю, 5 графіків та 3 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі - "Методичні положення визначення економічної ефективності інтенсифікації кормовиробництва" висвітлено сучасний стан кормової бази, порівнюються основні показники ефективності її використання з світовими досягненнями, розглядаються теоретичні положення визначення поняття "кормова база" та "кормовиробництво". Досліджено історичний розвиток оцінки поживності кормових культур. Значну увагу приділено аналізу різних методичних підходів оцінки економічної ефективності кормовиробництва.

В Україні найвища у світі розораність сільськогосподарських угідь - близько 80%, а в Черкаській, Хмельницькій, Кіровоградській, Херсонській, Запорізькій, Одеській, Вінницькій, Миколаївській областях - 90%. Це зумовило різке скорочення площі природних кормових угідь. Пасовищні корми в Україні становлять 5% до загальної їх кількості, тоді як в США - понад 40%. Загальна площа, відведена під кормові культури в польових сівоємінах становить близько 33%, а в країнах з розвинутим тваринництвом - 50-70%. Слід відмітити, що в Україні є понад 2596 тис.га зрошуваних та 2837 тис.га осушених земель, на яких виробляється близько 30% кормів. Продуктивність зрошуваного гектара перевищує продуктивність неполивного більше ніж вдвічі.

Економічна і соціальна криза відкинула аграрне виробництво України від уже досягнутих рубежів, перетворивши державу з експортера в імпортера зерна та кормів. Прискореними темпами відбувається процес спаду валового збору сільськогосподарських культур. Основною причиною цього є різке зниження їх врожайності. В 1989-1990 рр., коли було одержано рекордний збір зерна (52млн.т.), забезпеченість тваринництва концентратами становила всього 62%. Основна причина цього в нерациональному співвідношенні продовольчого і кормового зерна. В загальному балансі зерна доля продовольчого, переважно пшениці, становить 55%, а фуражного - 45%, коли в таких країнах, як США -

відповідно 23 і 77%, Швеції - 40 і 60%. При потребі населення в зерні продовольчих культур 15 млн.т його виробляється в середньому за рік 25-30 млн.т, а фуражних культур - 13-15млн.т, при потребі 32 млн.т.

Недостатня кількість кормів стала гальмом розвитку тваринництва та забезпечення населення необхідними продуктами харчування. У 1992р., порівняно з 1990р., поголів'я великої рогатої худоби зменшилось на 9%, в тому числі корів - на 4%, свиней - на 17%, овець - на 16%, птиці - на 13%. Можна чекати що цей процес ще більше поглибитися. Це було б виправданим, якби він супроводжувався поліпшенням рівня годівлі, зростанням продуктивності та обсягів виробництва продукції тваринництва. Але цього немає, бо, насамперед, не відбувається позитивних зрушень у кормовиробництві. Недостатня кількість кормів, необгрунтована політика цін на сільськогосподарську продукцію, і тваринництва зокрема, стають найголовнішими причинами скорочення поголів'я. Все це зумовило зниження виробництва тваринницької продукції на 13-20%.

Кормам поки що надається другорядне значення, а основою всього було вирощування пшениці, соняшнику, цукрових буряків. Тривалий період кормові культури вирощуються з низьким та середнім вмістом перетравного протеїну та інших незамінних інгредієнтів і дуже мало - високопротеїнових. Завдяки таким традиційним кормам, як силос, солома, сінаж, ще жодного року не вдавалося розв'язати проблему кормового білка. Для її вирішення зараз нарощується виробництво високопротеїнових зернобобових культур, багаторічних бобових трав, гороху, сої, ріпака.

На початку 90-х років почала проявлятися тенденція зменшення заготівлі кормів. Якщо в 1990р. було заготовлено кормів на одну умовну голову 17,7ц к.од., то в 1992р. - 14,3ц к.од. Це потребує розробки програми зміцнення кормової бази тваринництва. На виробництво 1ц молока в 1992р. витрачалось 1,62ц к.од., приросту великої рогатої худоби - 12,77, приросту свиней - 9,39ц к.од.

Оцінка кормів тісно пов'язана з розробками фундаментальних законів фізики, хімії, відкриттями у фізіології, біохімії, розвитком економічних знань. З самого початку оцінка поживності кормів відзначалась протиріччям різних ідей. В XXVIIст.

німецький дослідник Альбрехт Теер пропонував оцінювати їх поживність шляхом введення сінових еквівалентів, тобто порівнювати поживність кормів з сіном середнього класу. На подібних принципах була розроблена і скандинавська система кормових одиниць. Тут за одиницю було прийнято не сіно, а суміш вівса і ячменю в однакових пропорціях. Німецький вчений Е.Вольф розробив таблиці складу кормів, в яких він вказував вміст протеїну, жиру, вуглеводів. За рекомендаціями В.Геннеберга і Ф.Штомана поживність кормів стали визначати через їх перетравну частину. Пізніше Ю.Кюнг висунув ідею про оцінку кормів через коефіцієнти. О.Кельнер ввів поняття "крохмальний еквівалент". Аксельрон (1939р.) і Шнайдер (1947р.) розробили рівняння регресії для різних видів кормів. В нашій країні оцінка поживності кормів визначається головним чином через вівсяну кормову одиницю.

У сучасній літературі зустрічаються різні методичні підходи до ефективності кормовиробництва. Основні положення методики аналізу зводяться до порівняння обсягів та вартості виробленої продукції, витрат на її виробництво, поживного складу кормів, одержання доходу від виробництва кормів. Більшість економістів єдині в тому, що аналіз ефективності кормовиробництва потрібно проводити поетапно. Пропонується така послідовність аналізу: економічна оцінка кормових культур, систем кормовиробництва, кормових раціонів, ефективність кормовиробництва через тваринницьку продукцію та ін. Показники економічної оцінки повинні відображати усі сторони процесу розширеного відтворення - використання землі, трудових і матеріально-технічних ресурсів.

Оцінка поживності кормів у вівсяних кормових одиницях не дає повної характеристики їх енергетичних цінностей. У ряді країн в останні роки переходять на оцінку поживності кормів через показники обмінної та чистої енергії. Оцінка кормів на основі чистої енергії у різних варіантах прийнята в Голландії, Данії, Швеції, Норвегії. У США, Англії, Франції, Швейцарії йде процес переходу на оцінку енергетичної поживності кормів через чисту енергію.

Велика дискусія в приводу оцінки ефективності кормовиробництва відбувалась в 70-80-х роках, але вона так і не досягла однозначного вирішення. Це було зумовлено тим, що кормовироб-

ництво відрізнялось від інших галузей вирощуванням багатьох сільськогосподарських культур, технологією виробництва, різноманітністю продукції. Кормовиробництво не мало товарного характеру, хоча воно й виділялося в самостійну галузь. На багато видів продукції кормовиробництва не встановлювались реалізаційні ціни. Існуючі на сучасному етапі методики економічної оцінки кормових культур детально розглянуті у дисертаційній роботі.

Ми вважаємо, що для більш ефективного використання кормової площі, в собівартість кормів доцільно включати вартість землі, на якій вони виробляються, а ціни на продукцію кормовиробництва встановлювати у залежності від норми прибутку. Економічну ефективність виробництва та використання окремих видів кормів, поряд із загальновизнаними показниками собівартості, трудомісткості, урожайності, вмісту в кормовій культурі найважливіших інгредієнтів та ін., можна також охарактеризувати показниками норми прибутку і рентабельності кормовиробництва, як товарної галузі сільського господарства.

У другому розділі - "Аналіз інтенсифікації виробництва кормів та її економічної ефективності" розглядаються природно-економічні умови Черкаської області, рівень інтенсивності виробництва кормів, зокрема в господарствах Чорнобаївського і Золотоніського районів, та фактори, які його зумовлюють.

Сільськогосподарські підприємства області спеціалізуються на виробництві продукції скотарства, цукрових буряків та зерна. Більше половини грошових надходжень господарства одержали від реалізації тваринницької продукції. Проте їх питома вага щорічно зменшується, а рослинництва - зростає. У 1992р. грошові надходження від цих галузей майже вирівнялись.

У зв'язку з низькою врожайністю за останні два роки зменшився валовий збір всіх кормових культур. Так, у 1992р. урожайність основної кормової культури - кукурудзи на силос і зелений корм становила 57% від рівня 1976-1980рр. і була майже вдвічі менша, ніж у 1986-1990рр., кормових коренеплодів - на 35%, однорічних трав - вища на 10-15%, ніж багаторічних.

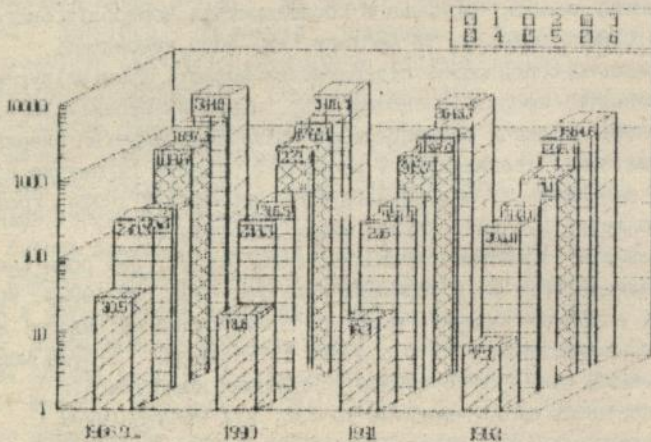
Розвиток кормовиробництва повинен здійснюватись з урахуванням пропорцій між поголів'ям і кормовими ресурсами. Індексний аналіз зниження виробництва продукції тваринництва господарств області показав, що воно на 60% зумовлено зменшен-

ням поголів'я тварин і 40% - іншими факторами, в тому числі спадом виробництва кормів. Починаючи в 1990р. намітилась негативна тенденція зростання витрат кормів на виробництво тваринницької продукції, що приводить до підвищення її собівартості. Якщо в 1987р. на виробництво 1ц молока витрачалось 1,4ц к.од., то в 1992р. - на 15% більше. Витрати кормів на 1ц привісу великої рогатої худоби зросли на 42%, свиней - на 12%.

Значне скорочення виробництва продукції тваринництва та трудомісткість технологій збільшили витрати живої праці на 1ц продукції. У 1992р. на виробництво 1ц молока витрачалось на 32% більше людино-годин, ніж в 1989р., м'яса великої рогатої худоби - на 52, свинини - 106, яєць - 91, вовни - на 36%.

У 1992р. обсяг заготовлених кормів становив 64% від рівня в 1990р. і 67% від рівня 1986-1990рр., грубих - відповідно 75 і 81, коренеплодів - 48 і 47, силосу - 45 і 47, штучно-зневоднених 40% і 24%. Заготівля сіна, сінажу, соломи за останні 7 років майже стабілізувалась /граф.1/.

Граф.1 Заготівля основних гідів кормів у всі категоріях господарств Черкаської області

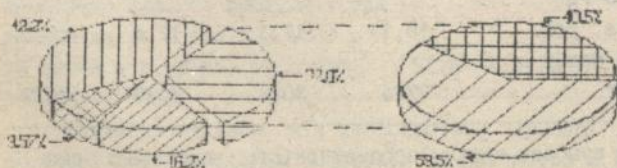
- 1 - штучно-зневоднені;   4 - кормові коренеплоди;
- 2 - сіно;   5 - солома;
- 3 - сінаж;   6 - силос.

Існуючий рівень і структура витрат концентрованих, соковитих та грубих кормів не забезпечує збалансованості раціонів за основними поживними речовинами /граф.2/. Витрати грубих кормів дещо зросли, соковитих - стабілізувались. Це зумовило підвищення їх питомої ваги в загальній кількості згодованих кормів. У 1992р. було витрачено концентрованих кормів на 18% менше, ніж у 1990р. Слід відмітити, що частка комбікормів становила 43% загальної кількості концентрованих кормів, а у 1992р.- лише 39%. В 1990-1992рр. питома вага пшениці у комбікормах складала 34%, кукурудзи -17, вівса і ячменю -13, зернобобових - 2, шротів - -8%. До ільно зменшити до мінімуму частку пшениці і збільшити шротів та зернобобових.

Одним з показників, що характеризує пропорційність між гадузьями, є рівень забезпечення кормами у розрахунку на голову худоби та птиці. Відхилення від науково обґрунтованих норм заготовівлі може привести до небажаних наслідків, які в останній час і проявляються в різькому скороченні поголів'я тварин та обсягів виробництва тваринницької продукції. Якщо в 1990р. сільськогосподарські підприємства області заготовляли кормів

Граф.2 Структура витрат кормів у всіх категоріях господарств Черкаської області за 1986-1990рр.

□ 1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □ 6

- 1.-грубі;   з концентрованих:
 2.-концентровані;   5.-комбікорми;
 3.-соковиті;   6.-зернофураж.
 4.-інші.

на одну умовну голову майже на рівні зоотехнічних норм, то в 1992р. забезпеченість становила близько 86%. З урахуванням низької якості заготовлених кормів цей показник ще менший.

Проведені групування показали, що в районах, де вищий рівень заготівлі кормів на 1 умовну голову, значно більше виробляється тваринницької продукції. У господарствах менш забезпечених кормами щільність поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці значно нижча. Виявлена і негативна закономірність: щільність поголів'я корів у розрахунку на 100га сільськогосподарських угідь у господарствах першої групи найвища, хоча заготовлено кормів на одну умовну голову найменше /табл.1/.

Таблиця 1

Вплив забезпеченості кормами молочного скотарства на його ефективність

П О К А З Н И К И	Групи районів по рівню заготівлі кормів на 1 корову, ц к.од.			По області
	21, 2-25, 0	25, 1-29, 6	29, 7-34, 3	
Кількість районів у групі	6	7	7	20
Заготовлено кормів на 1 корову, ц к.од.	23,4	27,7	33,1	29,2
в тому числі:				
сіна	0,84	0,97	0,82	0,91
сінажу	0,77	1,14	1,08	0,98
силосу	3,12	3,23	3,87	3,54
кормових коренеплодів	9,25	10,46	9,64	9,71
Припадає на 100 га с-г угідь корів, гол.	18,1	17,1	17,4	17,5
Середньорічний надій на 1 корову, кг	2724	3024	3039	2927

Цей фактор зумовив низьку продуктивність молочного скотарства у господарствах першої групи. Господарства третьої групи заготовили найбільше кормів на одну корову, головним чином за рахунок силосу, проте це не забезпечило високу їх продуктивність. Господарства другої групи заготовили найбільше на одну корову сіна, сінажу, кормових коренеплодів, що зумовило майже таку ж продуктивність корів, як і в третій групі. У гос-

подарствах, де більше виробляють кормів з гектара кормової площі, вища продуктивність і ефективність тваринництва /табл.2/.

Таблиця 2

Вплив рівня виробництва кормів на розвиток тваринництва

ПОКАЗНИКИ	Групи районів по вироб-			По облас-ті
	до40,0	40,1-45,0	понад45	
Кількість районів у групі	6	7	7	20
Вироблено з 1га кормової площі кормових одиниць, ц	37,2	42,4	48,0	42,0
Одержано продукції тваринництва на 100 га с-г угідь, ц				
молока,	504	557	696	580
м'яса в живій вазі,	120	139	194	148
вовни, (кг)	45,6	49,7	48,6	48,0
яець (на 100га зернових), тис.шт.	41,0	68,3	104,7	71,6
Продуктивність тваринництва:				
середньорічний надій молока на 1 корову, кг	2703	2782	3353	2954
середньодобовий приріст великої рогатої худоби, г	408	427	428	425
свиней, г	165	148	204	175
настриг вовни з 1 вівці, кг	2,6	2,7	2,9	2,7
одержано яець від 1 курки-несучки, шт.	153	160	164	158
Вироблено валової продукції тваринництва /в пор.цінах 1983 р./ на 100га с-г угідь, тис. крб.	52,5	56,5	60,2	57,4

Лінійний зв'язок між виробництвом кормових одиниць з 1га кормової площі і рівнем розвитку тваринництва в 151 господарстві області має вигляд:

$$y = 41,06 + 19,78x, \text{ де}$$

- у - виробництво валової продукції тваринництва на 100га кормової площі /в порівняльних цінах 1983р./; (крб)
 х - вихід кормових одиниць з 1га кормової площі; (ц к.од.)

На ефективність виробництва кормів впливає багато факторів. Серед них слід відмітити найбільш суттєві /табл.3/. Аналіз господарської діяльності 51 підприємства Чорнобаївського та Золотоніського районів показав, що господарства третьої групи найбільш оптимально використовують інтенсивні методи, що дозволяє одержувати найбільший вихід кормових одиниць з гектара.

Таблиця 3
Залежність кормовиробництва від факторів інтенсифікації у господарствах Чорнобаївського та Золотоніського районів

ПОКАЗНИКИ	Вихід з 1га кормової площі к.од.,			По групі
	до 40,0	40,1-45,2	понад45,2	
Кількість господарств у групі	16	18	17	51
Вихід з 1га к. од., ц	38,8	48,2	60,6	49,4
Трудовісткість 1ц к.од., людино-годин	1,17	0,96	0,85	1,06
Енергозабезпеченість 1га,к.с.	467,7	489,8	552,2	507,4
Енергоозброєність праці,к.с.	29,4	30,8	29,7	29,9
Фондовабезпеченість, крб.	200,5	255,9	253,5	241,6
Фондоозброєність, крб.	16,0	20,8	18,5	18,2
Фондовіддача, крб.	53,6	64,1	65,1	61,1
Внесено мінеральних добрив на 1га посівної площі,кг д.р.	127,6	134,1	155,3	136,5
Внесено органічних добрив на 1га рілл,т.	13,1	13,6	14,1	13,5
Рівень механізованих робіт, ст.га/га	26,8	36,5	57,5	41,5

Слід відмітити, що в господарствах з найбільшою енерго- і фондоозброєністю не одержують найбільший вихід кормових одиниць з гектара. Це свідчить про нерациональне використання трудових ресурсів у кормовиробництві. При недостатці трудових ресурсів у більшості цих господарств рівень механізованих робіт не перевищує середнього показника по групі. Не проявляється чітка залежність між енергозабезпеченістю та виходом з гектара кормових одиниць. Позитивно впливає на продуктивність кормового гектара фондовабезпеченість, рівень внесення міне-

ральних та органічних добрив, механізованих робіт в кормовиробництві.

У третьому розділі - " Шляхи зростання економічної ефективності кормовиробництва при переході до ринкових відносин" за допомогою математичних методів розглянуто фактори, які впливають на економічну ефективність кормовиробництва; розроблений прогноз чисельності поголів'я тварин, яке базується на власній кормовій базі; обґрунтовано організаційно-економічні заходи по збільшенню виробництва кормів.

Для визначення рівня впливу кожного фактора на вихід кормових одиниць в гектара використано ряд математичних методів. В результаті обробки даних на ПК типу IBM PC AT-386DX в прикладних програмах Statgraf, SuperCalc5 була одержана наступна модель лінійного рівняння:

$$Y_1 = -8,0590 + 0,0085x_4 - 0,2096x_5 + 0,0288x_6 + 0,8452x_7 + 0,0486x_8 + 0,0243x_9 + 0,0601x_{12} + 0,6057x_{13}, \text{ де}$$

Y_1 - вихід кормових одиниць в гектара, ц к.од.;

x_4 - енергозабезпеченість, к.с.;

x_5 - енергоозброєність, к.с.;

x_6 - фондовабезпеченість, крб.;

x_7 - фондоозброєність, крб.;

x_8 - економічна оцінка землі, бал.;

x_9 - рівень механізації процесів, ст.га/га ріллі.;

x_{12} - внесено мінеральних добрив на 1га посівної площі, кг д.р.;

x_{13} - внесено органічних добрив на 1га ріллі, т.

Коефіцієнт множинної кореляції ($R=0,7974$) свідчить про високий взаємозв'язок між факторними показниками і результативним показником. Коефіцієнт множинної детермінації ($R^2=0,6358$) показує, що вони на 63,58% зумовлюють вихід кормових одиниць в гектара посівної площі кормових культур. Модель характеризується відсутністю мультикolineарності (коефіцієнти кореляційної матриці не перевищують 0,5). Стандартна помилка рівняння $S_y = 9,7882$. Перевірка залишків за коефіцієнтом Дарбіна-Уотсона показала позитивну автокореляцію. Одержана нами модель статистично значима (фактичні значення χ^2 , t , F -критеріїв більші, ніж табличні). Такі ж рівняння множинної кореляції були одержані при дослідженні впливу факторів на трудомісткість та собівартість.

На основі аналізу виробництва кормів та рівня годівлі

тварин по програмі SuperCalc 5 розроблено прогноз на 1995-2000рр. кількості поголів'я тварин та птиці, яке базується на власній кормовій базі.

Необхідною умовою створення міцної кормової бази є удосконалення організації праці у кормовиробництві, виділення його в самостійну галузь. Останнє проходить шляхом поглиблення розподілу праці як між господарствами району, так і в середині них. У першому випадку створювалися господарства, в тому числі кооперативи по виробництву та переробці кормів на індустріальній основі. Необхідність створення таких господарств виникла біля великих тваринницьких комплексів та ферм. Взаємовідносини з тваринницькими господарствами здійснюються згідно договору з застосуванням внутрішньогосподарських господарських та договірних цін.

Вільш широкого застосування набув процес формування внутрішньогосподарських спеціалізованих кормових підрозділів. У залежності від функцій, обсягу та структури виробництва кормів, їх надходження, переробки спеціалізовані підрозділи поділяються на ланки, загони, цехи, кооперативи, ферми. За ними закріплені лише певні функції, технологічні процеси (посів, догляд, заготівля, збирання, переробка). Проте досвід внутрішньогосподарської спеціалізації показує, що раціональніше закріпляти за спеціалізованим підрозділом виконання повного технологічного циклу, включаючи реалізацію кормів.

Понад 12 років у господарстві "Дніпро" Черкаського району існує комплексний механізований цех по виробництву кормів. Він складається з 5 ланок, які виконують певні функції. За цехом закріплені кормові культури у польовій сівозміні, природні сіножаті і пасовища, спеціальна техніка, машини та механізми, сховища для зберігання сіна, сінажу, кормових коренеплодів. Склад ланок, які входять в цех, може змінюватись у залежності від умов. Основний обсяг робіт цех виконує власними силами. У господарстві "Дружба" Чигиринського району механізований господарський підрозділ включено до складу тваринницької ферми, тобто кормовиробництво і тваринництво об'єднані в одному господарському підрозділі. За ним закріплено поголів'я тварин, земельна площа та матеріально-технічні ресурси. Для виконання термінових робіт вони кооперуються з іншими підрозділами господарства. У господарствах "Нива", ім.Піддубного

Чорнобаївського району, а також в інших поширена орендна форма організації праці по виробництву та заготівлі кормів. В оренду передана земля і основні засоби виробництва. Розроблені договірні ціни за 1 т кормів з врахуванням їх якості. У більшості господарств області створено постійні або тимчасові госпрозрахункові бригади, яким доводиться госпрозрахункове завдання по виробництву певних видів кормів, закріплюється земля, основні і оборотні засоби.

Для збільшення виробництва кормового білка, підвищення родючості ґрунтів, припинення їх деградації, зменшення водної та вітрової ерозій потрібно поетапно впроваджувати в області контурно-медіоративну систему землеробства. На першому етапі в ріллі виключаються еродовані землі з крутизною понад 7⁰, заболочені, засолені, піщані, землі водоохоронної зони, відбувається структурна зміна посівів, застосування мінімального обробітку ґрунту. Але після цього розораність сільськогосподарських угідь буде не нижче 75%. На другому етапі в ріллі виключаються схили з крутизною понад 5⁰. На цих землях доцільно відновити високопродуктивні травостої, постійно валувувати бобово-злаковими травосумішами з періодичним смуговим перелуженням. Значну частину площі слід виділяти для випасу худоби. На Черкащині ще на початку 60-х років застосовували безполіцевий обробіток ґрунту під овимі, кукурудзою, використовуючи плуг та дискові лущильники. Через 4-5 років безполіцевого обробітку ґрунту обов'язково потрібно застосовувати плуг з внесенням високоякісних органічних та мінеральних добрив у повній дозі. Досліди, проведені в колгоспі ім.Шевченка Канівського району, свідчать про високу ефективність безполіцевого обробітку ґрунту: значно зросла продуктивність техніки, поліпшилась екологія ґрунтів, продуктивність кормового гектара.

Щоб вирішити питання забезпечення тваринництва в повній мірі збалансованими кормами, потрібно розширити виробництво сої, гороху, багаторічних бобових трав, ріпаку, кормових бобів.

У зв'язку з високою розораністю втрачається роль в кормовиробництві сінокосів та пасовищ. Доцільно зменшити розораність угідь, схилі землі перевести у природні кормові площі, встановити екологічну рівновагу в агроландшафтах.

Потребує докорінної зміни і структура зернового клину.

Для переходу до використання зерна у вигляді збалансованих по інгредієнтах комбікормів потрібно збільшити у структурі посівів зернових питому вагу посівів зернофуражних культур до 60%, а у перспективі - до 70-75%.

Питому вагу багаторічних бобових трав та бобово-злакових травосумішок у структурі сіяних кормових культур необхідно довести до 45- 50%. Ці заміни можливі при скороченні посівів менш ефективних однорічних трав та їх сумішок, озимини на корм, кукурудзи на силос. Потрібно переглянути структуру посівів самих багаторічних трав. В останній час в області зростають площі під люцерною. Найбільша продуктивність люцерни забезпечується при безпокровних весняних та літніх посівах. Вже в перший рік урожайність з кожного гектара безпокровного посіву люцерни становить 250-350 центнерів, а при зрошенні - на 150-200 центнерів більше. Люцерна накопичує до 200 кг/га азоту у ґрунті, поліпшує його структуру.

Одним з важливих резервів підвищення ефективності кормовиробництва є розвиток зрошення та осушення земель. У господарствах області із 66 тис.га зрошуваної площі під кормовими культурами зайнято 23 тис.га (35%). У зонах з високим рівнем розвитку тваринництва, поблизу тваринницьких комплексів і ферм необхідно запроваджувати кормові сівозміни. За рахунок застосування нової поливної техніки, прогресивних технологій, структурних змін у посівах можна одержувати стабільні врожаї.

Збільшення виробництва кормів на природних угіддях можливе на основі проведення комплексу робіт по меліорації, валнування кислих і гіпсування засоленних ґрунтів, внесення органічних та мінеральних добрив при поверхневому і докорінному поліпшенні, застосування високоякісного насіння луко-пасовищних трав.

Повне використання потенційних можливостей кормовиробництва потребує, насамперед, високої організації матеріально-технічної бази господарств, приготування та зберігання кормів, удосконалення фінансово-кредитного механізму. Більше 30% поживних речовин кормових культур втрачається через порушення технології вирощування, заготівлі і зберігання. Кількість машин в кормовиробництві щорічно зменшується, а фактична їх продуктивність у 1,5-2 рази менша ніж розрахункова. Залишаються низькими якість і надійність машин. Через відсутність запасних

частин значна частина техніки не працює. Збільшення виробництва кормів можливе при широкому застосуванні передових інтенсивних технологій. Недостатня кількість техніки, пального, добрив, гербіцидів, ферментів, консервантів, півки не дозволяють в повному обсязі додержуватись технології.

Досвід свідчить, що комбікормові цехи, по можливості, потрібно створювати безпосередньо у господарствах. Це дасть можливість знизити собівартість комбікормів та продукції тваринництва, підвищити їх економічну ефективність.

Сучасний рівень розвитку кормовиробництва потребує докорінного поліпшення селекції і насінництва. У насінницьких господарствах слід переглянути структуру посівних площ з урахуванням специфіки насінництва, дотримуватись завершеного технологічного насінницького циклу. Це дасть змогу одержувати повноцінний посівний матеріал. Необхідно завершити будівництво очисних ліній, сушарок, критих токів і інших підсобних приміщень. Для збереження найбільш цінних видів місцевих кормових культур, створення нових, стійких до хвороб і шкідників, потрібно створити фірми по виробництву насіння кормових культур.

Переважна більшість кормових культур не здатна асимілювати атмосферний азот і тільки за рахунок добрив підвищує свою продуктивність і якість. Для боротьби з бур'янами використовуються понад 5000 гербіцидів. Навіть при дотриманні регламентів застосування значна їх частина потрапляє у ґрунт, повітря, водойми і через корми тваринам, а в кінцевому результаті - людині. Доцільно перейти на біологічні методи боротьби з бур'янами. Слід звернути увагу на виробництво екологічно чистих кормів. Виробництво їх необхідно сконцентрувати в екологічно чистих зонах, перейти на біологічне землеробство, економічними стимулами зацікавити виробників.

Основні висновки і пропозиції.

1. Розвиток кормовиробництва в умовах переходу до ринкових відносин здійснюється шляхом удосконалення структури посівних площ, впровадження нових форм організації праці, підвищення ефективності використання меліоративних земель, освоєння ґрунтозахисної контурно-меліоративної системи землекористуван-

ня, переходу на прогресивні технології вирощування, заготівлі і зберігання кормів, використання нових сортів і гібридів кормових культур, створення сучасної матеріально-технічної бази.

2. На даному етапі розроблено ряд методик по визначенню економічної ефективності кормовиробництва, але швидкий розвиток інфляційних процесів ускладнив їх використання. Заслужують на увагу оцінка кормових культур через їх енергетичну поживність, яка знайшла широке застосування в країнах з розвинутими ринковими відносинами, та економічна оцінка систем кормовиробництва через прибуток та рентабельність.

3. Виробництво кормів з низьким та середнім вмістом протеїну зумовлює їх перевитрату на одиницю тваринницької продукції у 1,8-2 рази в порівнянні з країнами розвинутого кормовиробництва. Щорічно в Україні перевитрачається більше 6млн.т концкормів через їх незбалансованість. Виявлена закономірність зменшення рівня забезпеченості кормами тварин та птиці і зростання витрат кормових ресурсів як в цілому, так і на одиницю тваринницької продукції. Має місце висока щільність поголів'я корів при низькому рівні забезпеченості кормами в господарствах Черкаської області, що вимагає додаткових витрат на придбання кормових ресурсів.

4. Існує тісна залежність між виробництвом кормів з гектара кормової площі і рівнем забезпеченості господарств енергетичними потужностями та основними фондами. Фондозабезпеченість, рівень внесення мінеральних та органічних добрив, механізації виробничих процесів позитивно впливають на продуктивність кормової площі. Проте в господарствах з найбільшою енерго- і фондоозброєністю не завжди одержують високий рівень виходу кормових одиниць.

5. На продуктивність кормового гектара найбільший вплив (63,6%) мають енергозабезпеченість, енергоозброєність, фондозабезпеченість, фондоозброєність, якість землі, рівень механізації виробничих процесів, обсяги внесення органічних та мінеральних добрив. На трудомісткість кормової одиниці найбільше впливають енергозабезпеченість, фондозабезпеченість, забезпеченість трудовими ресурсами, рівень механізації процесів; на собівартість - оплата праці, вихід кормових одиниць з гектара, трудомісткість, рівень механізації, якість землі, енерго- і фондозабезпеченість, енерго- і фондоозброєність праці.

6. Питому вагу кормових культур у структурі посівних площ доцільно довести до 45-50%, зернових - 35%, технічних - 15%. У кормовій групі необхідно підвищити питому вагу багаторічних трав, люцерни, сої і кукурудзи на зерно. Важано зменшити виробництво силосу при нарощенні ваготівлі сіна, сінажу, трав'яного боршна.

7. Найбільш ефективними у кормовиробництві є господарські підрозділи спеціалізованого напрямку з повним технологічним циклом. Впровадження такої організації праці сприятиме росту її продуктивності, підвищенню якості продукції, отриманню високих фінансових результатів.

8. В умовах енергетичної кризи структура кормовиробництва повинна змінюватись в напрямі збільшення виробництва менш енерго- та трудомістких видів кормів, відновлення природних сіножатей та пасовищ.

Основні положення дисертації відображені
у наступних роботах:

1. Проблеми кормовиробництва в фермерських господарствах. // Формування, розвиток та розміри фермерських господарств в Україні: Тези доп. наук.-вироб. конференції. Київ, 1992.-с.186
2. Шляхи зростання виробництва кормів при переході до ринкових відносин. "Сучасний стан та проблеми розвитку економічної науки в Україні". ч.1, Тернопіль, 1993. -с.64
3. Створення ринку технічних засобів в кормовиробництві. //Механізація і електрифікація сільського господарства. Вип.81 Київ, 1994. -с.48 /у співавторстві/.
4. До оцінки поживності кормів. // Земля і люди України. 1994р.
5. Формування матеріально-технічної бази в кормовиробництві. // Вісник аграрної науки, 1994. /у співавторстві/.

Підписано до друку 06.04.1994р. формат 60x84 1/16

Папір друк. Обл. вид. арк.1. Ум. друк. арк.1,6

Тираж 100прим. Зам. 69.

ДІП Інституту аграрної економіки УААН.

255127, Київ - 127, вул. Героїв оборони, 8

160323

AB 29.669

AB 29.669